

pisaca, pogotovu starijih. Sada možemo jasno uspoređivati pravopise različitih naroda jer npr. ruski morfonološki pravopis nije isto što i naš morfonološki. Ako bismo danas mijenjali pravopis, vjerojatno ne bismo uveli korijenski, nego morfonološki po ovom određenju morfonološkoga. Ako pak tko kaže da je za umjereni korijenski, morfonološki ili umjereni fonetski (fonološki), sada se može tražiti određeniji odgovor što pod time misli.

SAŽETAK

Stjepan Babić, sveuč. prof. u mir., Zagreb
UDK 801.1:808.62., izvorni znanstveni članak,
primljen 15. studenog 1995, prihvaćen za tisak 5. prosinca 1995.

'Root-based' (etymological) and 'morphological' orthographies are not,
nor can they be, synonymous

During its history, Standard Croatian predominantly used two orthographic principles: 'root-based' (etymological) and phonetic. As linguistic science developed, notably phonology and morphology, these two principles were simply renamed as morphological and phonological. The author argues that the terms phonetic and phonological can be equalized, whereas 'root-based' and morphological cannot, for the reason that 'root-based' is conceptually linked to 'root' – a linguistically rather vague term – with little regard whether one is dealing with a morpheme or not. Croatian 'root-based' orthography is diachronically determined which makes the term 'historical orthography' preferable. 'Morphological orthography' is strictly synchronically determined, adhering to the base morpheme in morphology and word formation.

MJERNE JEDINICE U SVAKODNEVNOJ UPORABI Zalihost mjernih jedinica u odnosu na njihove sustave

Marija Znika

išući tekst o nepotrebnoj uporabi višeznačne riječi *masa*¹ načela sam još nekoliko problema. Ovdje ću naznačiti neke od njih.

Prvi je problem teoretske naravi: tiče se odnosa hrvatskoga jezičnoga sustava kao cjeline i terminoloških (nazivoslovnih) sustava koji su njegovi podsustavi, njegovi dijelovi. Iz njega izlaze i drugi:

– Treba li sve što je u terminološkim sustavima hrvatskoga jezika ulaziti u opći hrvatski jezik – jezik zajednički i jednako razumljiv i stručnjacima raznih struka i nestručnjacima – ili ne? Spominjem ovdje samo jedan od takvih primjera: stručnjaci razlikuju termine *duljina* i *dužina*. Nestručnjacima su to sinonimi. O

¹ "Vjesnik" od 8. 12. 1994.

tome piše i S. Babić: “Samo ovdje valja upozoriti da ta razlika nije obavezna za književni jezik u užem, općenitijem značenju, dakle na području gdje se riječi upotrebljavaju u svom bližem značenju. U geometriji je ta razlika nastala zbog terminoloških potreba. Učinjena je svjesno i samovoljno (moglo je biti i obratno: ‘dužina neke duljine’), značenja se ne mogu unaprijed odrediti, nego treba naučiti definiciju, i vrijede samo za tu struku. To je tzv. dalje značenje riječi. Svaka struka za svoje terminološke potrebe može riječima književnoga jezika davati posebna značenja...”² Na kraju ipak preporučuje riječ *dužina*.

– Moraju li se i nestručnjaci u svakodnevnoj službenoj³ komunikaciji (npr. u javnim djelatnostima) služiti isključivo strogo određenim stručnim nazivima ili ne moraju? Smije li se kupovati kuhinjska sol (što nije kemijski naziv) ili se mora govoriti samo o natrijevu kloridu (što je kemijski naziv)?⁴ Smije li se isto tako kazati da tko ima 60 kg ili se mora reći da tko ima masu od 60 kg, da je mase 60 kg? Odgovor na to pitanje ima dalekosežnih posljedica na mnoga praktična rješenja ne samo u školstvu nego i u ostalim javnim djelatnostima.

Kako i sustavi u nas prihvaćenih međunarodnih mjernih jedinica pripadaju terminološkim sustavima hrvatskoga jezika, nameće se pitanje njihove obvezatne i neobvezatne uporabe te određivanja situacija u kojima je nužna jedna ili druga vrst uporabe.

Odgovore na ta pitanja ostavljam pozvanijima za opširniju jezikoslovnu raspravu. Ja ću se ovdje osvrnuti na drugi, s upotrebnोजezičnoga stajališta zanimljiv, a neriješen problem. Riječ je o odnosu mjernih jedinica i njihovih sustava, i to s gledišta značenjske zalihosti koja, u normalnim okolnostima (bez pretjerane “buke u kanalu”), u svrhovitu priopćavanju mora, s obavijesnoga gledišta, biti svedena na razumnu mjeru, tj. mora se voditi računa o ekonomičnosti u jeziku. Pitanje razumne količine značenjske zalihosti među riječima u rečenici nije tako lako odrediti ni na nespornim primjerima. Pogledajmo!

Kad se kaže: *Pričekajte pet minuta*, svatko će razumjeti da je riječ o vremenu (ono se mjeri *satima*, *minutama*...) koje treba provesti čekajući, pa riječ *vrijeme* neće ni izreći. Potvrđuje to i nasumce odabran primjer iz književnoga teksta:

Plaća unaprijed mjesečno... već *treću godinu*.⁵

U rečenici:

Danas će odmjeriti snage boksači do *50 kilograma*⁶

² *Dužina* ili *duljina*, *Jezikoslovna čitanka*, Globus, Zagreb, 1990, str. 46.

³ Neslužbeno se može govoriti kako se hoće.

⁴ Struka tu čak govori o natrij-kloridu, što se protivi pravilima hrvatskoga jezika (imeničke se polusloženice u njemu ostavljaju samo onda ako nije moguće načiniti prikladan pridjev), ali se, tvrde stručnjaci, uklapa u međunarodni nazivoslovni sustav, utemeljen pretežno na morfološki siromašnom, analitičkom engleskom jeziku, pa bi i o takvim primjerima i u struci, ali i u udžbenicima valjalo reći koju, pogotovu što u obzir dolazi i naziv natrijski klorid.

⁵ Ranko Marinković, *Kiklop*, II. izdanje, Beograd, 1966, str. 28.

⁶ Ovdje je 50 kg granična vrijednost, pa se za ono što ima manje od 50 kg kaže da je *do* ili *ispod* 50 kg, a za ono što ima više od 50 kg, kaže se da je *od*, *iznad* ili *preko* 50 kg.

nimalo ne nedostaje riječ *masa* jer se zna (ili bi se trebalo znati) da se kilogramima mjeri *masa*. Smiješno⁷ bi nam bilo čuti ovakav primjer:

Dvadeset i šest kilograma masa što je do sada izgubio, to ništa.⁸

A dužan mi je još preko *dva kilograma masa*.

pa se to zato tako i ne kaže, već se kaže:

Dvadeset i šest kilograma što je do sada izgubio, to ništa.⁹

A dužan mi je još preko *dva kilograma*.

Vodeći računa o gospodarnosti pri upotrebi riječi, rijetko će tko reći:

Kupite baterije električne napetosti 1,5 volta.¹⁰

Prešao je dužine 20 kilometara.¹¹

Molim pet litara tekućine vina.

Pošiljke *masa* od 20 grama predajte otvorene.

Mišljenja sam da su sve riječi tiskane razmaknuto značenjski zalihosne, jednostavno rečeno nepotrebne uz mjerne jedinice tiskane *kurzivom*. Zašto? Ako se u odredbi jedinica nekoga sustava kaže, a mora se reći, što se njima mjeri, onda je doista nepotrebno da se to svaki put uz njih ponavlja. Jer nazivi se, a njima pripadaju i mjerne jedinice, ili nauče kojemu području, kojoj struci pripadaju ili se ne nauče, pa se onda o tome pita. Ako tkogod ne zna što je *volt*, neće mu puno pomoći ni podatak da je riječ o električnoj napetosti. Taj ga podatak samo dodatno zbunjuje. Tko zna da su mjere npr. za dužinu *metar*, *kilometar* i sl., tomu to ne treba ponavljati. I njemu je zalihost, izrečena *dužina*, samo dodatna smetnja, pa riječi poput *dužina* valja izostaviti. Ako se u fizici naučilo da se *masa* mjeri *gramima*, *kilogramima*..., onda je s jezičnoga, točnije rečeno sa značenjskog aspekta, zalihosno govoriti *masa grama*, pa *masu* valja izostaviti. A tko ne zna da se *gramima* mjeri *masa*, i što *masa* točno znači, neće mu pomoći ni uvršćavanje riječi *masa* u rečenicu.

Ako se mjernim jedinicama mjeri, uvjetno rečeno, jedna tvar (kao *voltima* električna napetost i sl.), onda se navođenje te tvari osjeća osobito zalihosnim. Ako se mjernim jedinicama mjeri tvar koja može, uvjetno rečeno, obuhvaćati više toga, kao npr. *tekućina* ili *masa*, onda je posve drugačije stanje. Naime, nazivom *tekućina* obuhvaćeno je više tvari, pa je potrebno reći koja je vrsta

⁷ I čak dvoznačno: moglo bi se shvatiti da je izgubio neku drugu masu koju je imao uza se, a ne dio mase svojega tijela.

⁸ Mjerne jedinice u množini, bez oznake količine izražene brojem, poseban su problem jer otvaraju mogućnost razumijevanja mjernih jedinica neterminološki, u prenesenu značenju, npr.: Čekao je *sate* i *sate* ('*dugo*').

⁹ Oba primjera iz *Kiklopa*, str. 28. i 29.

¹⁰ Volt je jedna od jedinica za mjerenje električne napetosti.

¹¹ U nekim se kontekstima može izostaviti čak i mjerna jedinica jer se razumijeva:

Kuća je 5 puta 8.

Kako se dužina može mjeriti u tri dimenzije (dužini, širini i visini), nužno je reći o kojoj je dimenziji riječ:

Zgrada je visoka 20 metara.

Greda je dugačka 5 metara, široka 12 centimetara, a visoka 15 centimetara.

tvari,¹² koja vrsta tekućine, npr., potrebna čovjeku u određenom stanju: *voda, čaj, vino, mlijeko...* Uz riječ tekućina specifikacija je, dakle, nužna, ako se već iz konteksta ne zna o kojoj je vrsti tekućine riječ. Slično je i s jedinicama za masu. Sve oko nas ima masu, pa se pri određivanju količine jedinica za masu tvar kojoj se mjeri masa mora konkretizirati, mora izreći:

Kupio je pet kilograma *jabuka* (a ne *krumpira, brašna, banana* ili sl.).

U takvim primjerima izricanje tvari koja se mjeri nije zalihosno, nego je upravo nužno.

Kaže li se, međutim:

Kupio je *jabuka mase pet kilograma,*

osjeća se da tu ima viška zalihosti i da obavijest u toj rečenici nije, s jezičnoga gledišta, najekonomičnije sastavljena.¹³ Isto se moglo reći i izostavljanjem riječi *masa*, koja se ovdje osjeća kao suvišna jer prekomjerno povećava zalihost spomenute rečenice.

Kako se kratko i jasno može oblikovati obavijest najširoj javnosti, pokazuje primjer s pošte u Branimirovoj ulici, u Zagrebu, viđen u studenom 1994, iz kojega je izostavljeno sve zalihosno:

Pošiljke preko 20 grama predajte otvorene.

Na stručnjacima je da kažu je li to sa strukovnoga gledišta ispravno, ali o obavijestima namijenjenima najširoj javnosti nije, mislim, samo na njima da odličuju, čime opet zalazimo u probleme odnosa sustava hrvatskog jezika i njegovih podsustava.

Zaključno, s jezičnoga gledišta, možemo reći ovo: u općemu jeziku, kojega su terminološki sustavi dio, nije, semantički gledano, potrebno uz mjerne jedinice navoditi sustave kojima one pripadaju, to znači izricati i za što su one mjerne jedinice (za površinu, dužinu...) jer su tako oblikovane obavijesti pretjerano semantički zalihosne i smetnja su komunikaciji: zbog mnoštva zalihosnih podataka, promakne ono malo obavijesnih zbog kojih se obavijest i izriče.¹³

SAŽETAK

Marija Znika, Zavod za hrvatski jezik, Zagreb

UDK 801.3:001.4:808.62, stručni članak,

primljen 26. travnja 1995, prihvaćen za tisak 6. lipnja 1995.

Units of Measure in Everyday Use

This paper makes a distinction between a general and the specialized languages, emphasizing that there is no need in the general language to specify systems of units when referring to units of measure, this being semantically redundant and an impediment to communication.

¹² I ulje je tekućina, ali se ne pije kao voda ili čaj, npr.

¹³ O zalihosti jedinica vremenske mjere (na primjerima tipa: sat vremena) pisala sam, uz ostalo, u radu: *O sustavu jedinica vremenske mjere*, Rasprave Zavoda za jezik, knj. 4-5, Zagreb, 1979, str. 69-88, posebno str. 83.